

УДК 658.677.004.21

РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАРДА СОЛИҚ СИЁСАТИ ОРҚАЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ТАРТИБГА СОЛИШ

и.ф.н., доц. С.Н.Юлдашев, кат. ўқит. Ф.П.Азимова, талаба Ш.Н.Шерова
Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

Мақолада бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларнинг бюджет-солиқ сиёсати орқали иқтисодиётни тартибга солиш борасидаги тажрибалари ўрганилган.

В статье изучены опыт стран с развитой рыночной экономикой в области регулирования экономики посредством бюджетно-налоговой политикой.

The article examines the experience of countries with developed market economies in the regulation of the economy through fiscal policy.

Турли мамлакатларда, ҳатто бир хил иқтисодий ривожланиш шароитларига эга бўлган мамлакатларда ҳам иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш даражаси турлича. Давлатнинг кўпроқ таъсири Швецияда ўринли, Германия ва Япония ҳамда АҚШ да давлат тартибга солиши кам даражада аҳамиятлидир [1]. Солиқлар айна вақтда иқтисодиётга таъсир кўрсатиш молиявий-иқтисодий тизимининг таркибий қисми ҳисобланиб, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишнинг муҳим унсурларидан бири сифатида чиқади. Шунини айтиш жоизки, мамлакат солиқ тизимини яратиш орқали давлат ундан маълум молиявий сиёсат мақсадларида фойдаланишга ҳаракат қилади. Натижада нисбатан мустақил йўналиш – солиқ сиёсати юзага келади.

Солиқ сиёсати давлат, жамият алоҳида ижтимоий гуруҳлари молиявий эҳтиёжларини таъминлаш ҳамда молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш ҳисобига мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш мақсадида мамлакат солиқ тизимини шакллантириш бўйича давлатнинг иқтисодий, молиявий ва ҳуқуқий чора-тадбирлари мажмуини ўзида мужассамлаштиради. Бу фаолиятида давлат солиқларга хос вазибаларга таянади ва бу вазибалардан фаол солиқ сиёсати олиб боришда фойдаланади.

Солиқ сиёсати соҳасидаги қарор аниқ вариантини танлашга қуйидаги омиллар таъсир кўрсатади [2]:

- ишлаб чиқаришнинг ўсиш (пасайиш) суръатлари билан тавсифланадиган мамлакатдаги умумий иқтисодий вазият;
- инфляция даражаси;
- давлатнинг кредит-пул сиёсати.

Солиқ сиёсатининг мақсади қатор омиллар таъсирида шаклланиб, улардан энг муҳими мамлакатдаги иқтисодий ва ижтимоий вазият, жамиятдаги ижтимоий-сиёсий кучларнинг ҳолати ҳисобланади. Ҳозирги шароитда бозор иқтисодиёти ривожланган давлатлар қуйидаги муҳим мақсадларга эришиш учун солиқ сиёсатини амалга оширмоқда [3]:

- хўжалик фаолиятини рағбатлантириш ёки чеклашга қаратилган иқтисодиётни тартибга солишда ҳамда ижтимоий такрор ишлаб чиқаришда давлатнинг иштирок этиши;

- барча ҳокимият даражаларида иқтисодий ва ижтимоий сиёсат олиб бориш ҳамда тегишли ҳокимият ва бошқарув органларига юклатилган вазибаларнинг бажарилиши учун етарли молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжларини қондириш;

- даромадларни тартибга солиш давлат сиёсатини амалга ошириш.

Солиқ сиёсатини шакллантириш асосида иккита ўзаро боғлиқ услубий шарт-шароит ётади:

- турли даражалардаги бюджетларнинг даромад қисмини шакллантириш ва давлат фискал вазифаларини хал қилиш учун солиқ тўловларидан фойдаланиш;
- иктисодий фаолиятни билвосита тартибга солиш усули сифатида солиқ воситасини қўллаш.

Ушбу таъминларни амалга ошириш бўйича амалий фаолият охир-оқибат мамлакатнинг асосий муаммоси бўлган иктисодий ўсишни таъминлашга қаратилган.

Солиқ сиёсатини амалга ошириш усуллари бу сиёсатни олиб бориш орқали давлат эришишга уринаётган мақсадларга боғлиқдир. Ҳозирги замон жаҳон амалиётида қуйидаги усуллар кўпроқ тарқалди [4]:

- а) солиқ тўловчига солиқ юкларини ўзгартириш;
- б) солиққа тортиш бир шакл ёки усулларини бошқаси билан алмаштириш;
- в) у ёки бу солиқларнинг тарқалиш соҳаси ёки бутун солиққа тортиш тизимини ўзгартириш;
- г) солиқ имтиёзлари ва преференцияларини киритиш ёки бекор қилиш;
- д) солиқ ставкаларининг табақалашган тизимини киритиш.

Солиқ сиёсати орқали иктисодиётни тартибга солишда давлатнинг иштирок этиши солиқ ставкаси, солиқ имтиёзи, солиқ базаси ва бошқалар ёрдамида амалга оширилади. Бунда давлат ҳам бевосита, ҳам билвосита солиқ воситаларидан фойдаланади.

Иктисодий ислохотларнинг дастлабки йилларидан бошлаб, мамлакатимизда мустақил солиқ сиёсати ишлаб чиқилди, унинг тактика ва стратегияси аниқланиб, изчил такомиллаштириб борилмоқда. Биринчи Президентимиз томонидан миллий солиқ сиёсатининг устувор йўналишлари белгилаб берилдики, унинг асосий мақсади солиқ тўловчилар ва давлат бюджети манфаатлари ўртасида ўзаро уйғунликни таъминлашга қаратилган. Бундай уйғунликни таъминлашнинг энг муҳим воситаларидан бири солиқ юкни оптимал белгилаш ва шу тариқа давлат бюджетини керакли миқдорда молиявий ресурслар билан таъминлаш билан бир қаторда, солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ мажбуриятлари уларнинг молиявий барқарорлигига салбий таъсир этмаслигига эришишдан иборат.

Охирги йилларда кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси йил сайин камайиб бориши кутилмоқда. 2015 йил учун белгиланган 1996 йилга нисбатан 7,6 марта, 2000 йилга нисбатан 6 марта, 2005 йилга нисбатан эса 3 мартага қисқартирилган (1-жадвал).

1-жадвал

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси

Йиллар	1996	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2015
Ягона солиқ тўлови ставкаси	38	31	15	8	7	6	5	5

Солиқ юки даражаси мамлакатимизда изчиллик билан камайтириб борилди. Агар ушбу кўрсаткич 2002 йилда ЯИМ га нисбатан (мақсадли жамғармаларни ҳисобга олмаган ҳолда) 27,9% ни ташкил этган бўлса, 2008 йилга келиб, тўрт ф.б.га (23,2%), 2011 йилда эса 6 ф.б.га камайди ва ЯИМ га нисбатан 21,9% ни ташкил этди [5]. 2015 йилда эса 20,5% ни ташкил этмоқда.

Жадвал маълумотлари кўрсатишича, аксарият ривожланган ҳамда ривожланаётган давлатларда солиқ юки даражаси 29-50% ни ташкил этаётганини кўриш мумкин.

Жаҳондаги айрим давлатларда ўртача солиқ юки даражаси (ЯИМ га нисбатан, фоизда)

Мамлакатлар	Солиқ юки даражаси
АҚШ	29
Эстония	29,4
Болгария	29,4
Греция	29,8
Россия	30,
Латвия	30,5
ИХРТ га аъзо давлатлар	37
Финландия	43,1
Италия	43,6
Швеция	46,7
Дания	48,3

Хусусан, энг ривожланган давлатлар ҳисобланган АҚШ, Италия ҳамда Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ИХРТ) га аъзо аксарият Европа иттифоқи давлатларида солиқ юкини даражаси республикамиздаги даражадан анча юкори. Ҳозирги кунда Италия, Греция, Исландия давлатларида бюджет тақчиллиги билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш йўли сифатида солиқ юкини оширишга оид таклифларнинг ушбу давлатларнинг парламентлари томонидан маъқуллангани жаҳон бозори конъюктурасига жиддий таъсир этиши башорат қилинмоқда.

Солиқ юкини оптималлаштириш муаммосини ҳал қилиш бошқа икки иқтисодий муаммони ҳал қилишга боғлиқ бўлади:

- биринчидан, солиқ юкининг иқтисодиётдаги рационал даражасини белгилаш;
- иккинчидан эса давлат бюджети харажатларининг рационал даражасини аниқлаш.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, тўғри бюджет сиёсати солиқ сиёсатининг муваффақият манбаидир. Чунки, бюджет ресурсларидан тўғри фойдаланиш ва уларни иқтисодиётнинг ишлаб чиқариш қувватини оширишга йўналтириш муҳим. Бу борада бозор иқтисодиёти ривожланган давлатларнинг тажрибасини чуқур тадқиқ этиш ва ижобий жиҳатлардан фойдаланиш, мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси ВМ нинг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. Т.: “Ўқитувчи” НМИУ, 2012.
2. Л.В. Дуканич. Налоги и налогообложение. Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000.
3. Р.Л. Дернберг. Международное налогообложение / Пер. с англ. - М., 1997.
4. В.Г. Князев. Тенденции развития налоговых систем зарубежных стран // Налоговый вестник. - 1998. - № 9.
5. В.Г. Князев. Налогообложение в США / В.Г. Князев, Б.В. Попов // Финансы. - 2003. - № 8.